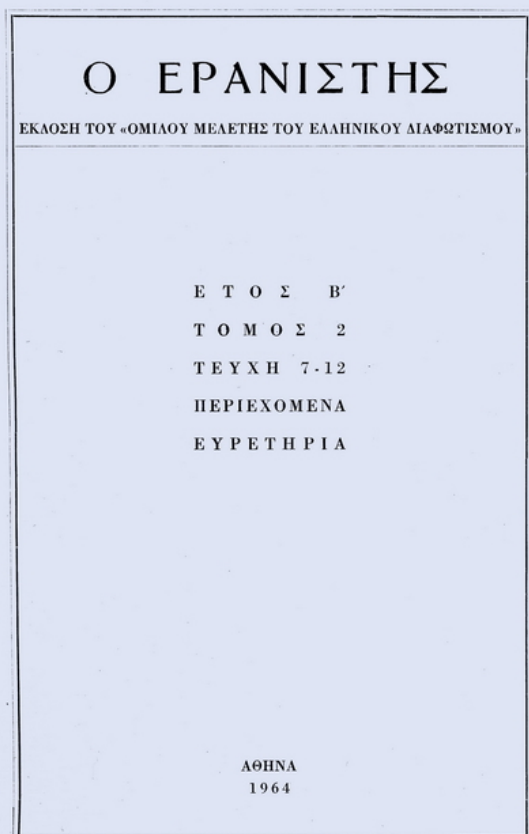

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Έλληνες χαρτογράφοι του 16ου αι.

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

doi: [10.12681/er.9645](https://doi.org/10.12681/er.9645)

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μακρυμίχαλος Σ. Ι. (2016). Έλληνες χαρτογράφοι του 16ου αι. *The Gleaner*, 2, 158–162.
<https://doi.org/10.12681/er.9645>

ΕΛΛΗΝΕΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ 16ου αἱ.

Στή μελέτη μου γιὰ τοὺς ἐλληνικοὺς πορτολάνους, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος 3/4 τοῦ «Ἑρανιστῆ», ἀνέφερα (σελ. 146) ὅτι ἡ Μπενάκειος Βιβλιοθήκη κατέχει ἓνα ὠραιότατο πορτολάνο - ναυτικὸ χάρτη τοῦ 1580-1590 σχεδιασμένο μὲ χρώματα σὲ περγαμηνή (2 φύλλα 43×62 χιλ.) ἀπὸ τὸν κρητικὸ χαρτογράφο τοῦ 16ου αἱ. Γεώργιο Σιδέρη ἢ Καλαπόδα. Ὁ φίλος κ. Μέρτζιος εἶχε σχετικὰ τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλῃ τὸν κατάλογο τῶν Πορτολάνων - Ναυτικῶν Χαρτῶν ποὺ ὑπάρχουν στὸ Μουσεῖο Correr τῆς Βενετίας ποὺ ἐξέδωσε στὰ 1957 ἡ Lucia Casanova.¹ Μεταξὺ τῶν χαρτῶν τοῦ Μουσείου αὐτοῦ, περιλαμβάνονται οἱ ἐξῆς χάρτες ἐλλήνων χαρτογράφων τοῦ 16ου αἱ. :

1. Χαρτογράφος Γεώργιος Σιδέρης ἢ Καλαπόδας ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Α. Χάρτης τοῦ 1550 σὲ μεμβράνη. Διαστάσεις 106×70 ἐκ., κείμενα σὲ λατινικὴ γλώσσα. Χρώματα, γαλάζιο, κόκκινο, πράσινο καὶ χρυσό. Περιλαμβάνει τὴ Μεσόγειο, τὶς ἀφρικανικὰς ἀκτὲς καὶ τὶς ἀνατολικὰς ἀκτὲς τῆς Ἀμερικῆς (:). Κλίμαξ: 1 : 14.900.000. Ἐπιγραφή: Georgio Calapodha Cretensis meffecit nell' Anno Domini die 14 Luius 1550. (Ἀριθ. Καταλόγου 6).

Β. Ναυτικὸς Ἀτλαντὰς τοῦ 1560 (ἀπόσπασμα) ἀπὸ 3 φύλλα σὲ μεμβράνη. Διαστάσεις: 1ο φύλλο 50×52 ἐκ., 2ο φύλλο 38×18 ἐκ., καὶ 3ο φύλλο 36×22 ἐκ. Περιλαμβάνει στὸ 1ο φύλλο τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴ Δυτικὴ Ἀφρικὴ, στὸ 2ο φύλλο τμῆμα τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ στὸ 3ο φύλλο τὸ Αἰγαῖο Πέλαγος, ἀκτὲς τῆς Μικρασίας καὶ τὴν Ἑρυθρὰ Θάλασσα. Κείμενα σὲ λατινικὴ καὶ ἰταλικὴ γλώσσα. Χρώματα: μαῦρο, κόκκινο, χρυσὸ καὶ γαλάζιο. Ἐπιγραφή (στὸ 1ο φύλλο): Georgio Sideri dictus Calapoda Cretensis fecit nel' Anno Domini 1560. (Ἀριθ. Καταλόγου 7).

Γ. Χάρτης τοῦ 1561 σὲ μεμβράνη. Διαστάσεις 42×25 ἐκ. Κείμενα σὲ λατινικὴ καὶ ἰταλικὴ γλώσσα. Περιλαμβάνει τὸ λεκανοπέδιο τῆς Μεσογείου, τὴ Μζύρη Θάλασσα καὶ τὴν Εὐρώπη ἕως τὴν Ἰρλανδία.

1. L. Casanova, *Inventario dei Portolani e delle Carte Nautiche del Museo Correr* (estratto da: «*Bollettino dei Musei Civici Veneziani*» 1957. No 3-4).

Κλίμαξ: 1 : 12.600.000. Χρώματα πράσινο, κόκκινο, χρυσό και μαύρο. Ἐπιγραφή: Georgio Sideri dictus Calapoda Cretensis fecit nel Anno Domini 1561. (Ἀριθ. Καταλόγου 8).

Δ. Χάρτης τοῦ 1562 σὲ μεμβράνη. Διαστάσεις 142×63 ἐκ. Κείμενα σὲ λατινικὴ καὶ ἰταλικὴ γλῶσσα. Χρώματα: πράσινο, κόκκινο, οὐρανί καὶ χρυσό. Περιλαμβάνει τὸ νησί τῆς Κρήτης. Κλίμαξ: 1 : 200.000. Ἐπιγραφή: Georgio Sideri dicto Calapoda Cretensis fecit nel Anno Domini 1562. (Ἀριθ. Καταλόγου 9).

2. Χαρτογράφος Ἰωάννης Ξενοδόχος, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα.

Ε. Ναυτικὸς ἄτλαντας τοῦ 1520 σὲ τρία φύλλα μεμβράνης. Διαστάσεις 42×27 ἐκ. Κείμενο σὲ βενετσιάνικη διάλεκτο. Περιλαμβάνει, στὸ 1ο φύλλο τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τίς ἀκτὲς τῆς Δυτικῆς Ἀφρικῆς, στὸ 2ο φύλλο μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ λεκανοπεδίου τῆς Μεσογείου μὲ τὸ ἑλληνικὸ Ἀρχιπέλαγος καὶ τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ στὸ 3ο φύλλο τὴν κεντρικὴ Μεσόγειο. Χρώματα κόκκινο, χρυσό, πράσινο, μαύρο καὶ οὐρανί. Κλίμαξ: Ἀπὸ 1 : 7.100.000 ἕως 1 : 5.900.000. Ἐπιγραφή (στὸ 1ο φύλλο): Ego Joannis Xenodocos da Corfui composuit Anno Domini MCCCCCXX ex Dies XXIII Setembrio. (Ἀριθ. Καταλ. 29).

Ἀπὸ μὲ ἀπὸ πρόχειρη ἔρευνα πού ἔκκαμα στὶς ἀθηναϊκὲς Βιβλιοθηκὲς, διεπίστωσα ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ Ἕλληνες χαρτογράφοι τοῦ 16ου αἰ., εἶναι ἄγνωστοι στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία.¹ Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ ἐρευνηθοῦν ἀπὸ κάποιο νέο ἐρευνητὴ τὰ βιογραφικὰ των στοιχεῖα καὶ νὰ καταρτισθῇ κατάλογος τῶν ἔργων των πού βρίσκονται σὲ διάφορα μουσεῖα καὶ βιβλιοθηκὲς.²

Στὸ σύντομο ἔργο τοῦ R. V. Tooley, *Maps and Map-makers* (Λονδίνο 1949, 6^η ἔκδοσις 1952) βρῆκα τὰ ὀνόματα τῶν δύο αὐτῶν χαρτογράφων στὸν κατάλογο (σ. 16) τῶν «γνωστοτέρων ἰταλῶν χαρτογράφων τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰ.» μὲ τίς ἐξῆς ἐνδείξεις: 1520 - Johannes Xenodochos of Corfu, καὶ 1537 - 65 Georgio Calapoda. Ἄν οἱ

1. Ὁ Κ. Σάθας στὸν δεύτερο τόμο τῶν *Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* (1881) ἔχει στὴν ἀρχὴ τοῦ τόμου ἐκτὸς κειμένου ἓνα πολύχρωμο χάρτη τῆς Κρήτης, ἔργο τοῦ Καλαπόδα τοῦ ἔτους 1563. Ὁ χάρτης ἔχει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφή: La isola de Candia - Giorgio Calapoda carte nautice anno 1563. Pal. Ducale Venezia. Τὴν πληρο-

φορία ὀφείλω στὸν καθηγητὴ κ. Μ. Μανούσακα, πού τὸν εὐχαριστῶ θερμά.

2. Ὁ Victor Raulin, *Description physique de l'île de Crète*, τ. Β', Paris 1869, δίνει στὴ σ. 1051 κέ., ἐκτενῆ κατάλογο τῶν παλαιῶν γνωστῶν χειρογράφων χαρτῶν τῆς Κρήτης, ἀλλὰ ἀγνοεῖ τοὺς δύο χάρτες τοῦ Καλαπόδα τοῦ 1562 καὶ τοῦ 1563.

χρονολογίες, που προηγούνται των ονομάτων των χαρτογράφων στον κατάλογο αυτό, αναφέρονται σε γνωστά έργα των, τότε ή χρονολογία του 1520 του 'Ιωάννη Ξενοδόχου συμπίπτει με τη χρονολογία του Άτλαντός του που βρίσκεται στο Μουσείο Correr της Βενετίας. 'Εάν όμως ή χρονολογία 1537-65, που προτάσσεται στο όνομα του Γεωργίου Καλαπόδα, είναι σωστή, τότε γεννάται το έρώτημα πώς ο χάρτης της Μπεννακείου Βιβλιοθήκης έχει χρονολογηθή 1580-90; Και εδώ χρειάζεται μια επαλήθευση.

Σ υ μ π λ ή ρ ω μ α

Σ' ένα τελευταίο μου ταξίδι στο Παρίσι επισκέφθηκα τη Bibliothèque Nationale και μπόρεσα στο τμήμα Χαρτών και Σχεδίων (Département des cartes et plans) να δω συμπληρωματικά στοιχεία για τους δύο Έλληνες χαρτογράφους που με απασχόλησαν παραπάνω. 'Επιθυμώ να ευχαριστήσω εδώ θερμά την Διευθύντρια του τμήματος Mlle de la Roncière για την πρόθυμη και εύγενική βοήθειά της στις έρευνές μου.

Γεώργιος Σιδέρης ή Καλαπόδας

Στην 'Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού υπάρχει ωραιότατος Άτλαντας του Καλαπόδα (GE. D 4497) του 1565 σε μεμβράνη. Περιλαμβάνει τον 'Ατλαντικό 'Ωκεανό, την Βαλτική Θάλασσα, τη Μεσόγειο, τη Μαύρη Θάλασσα και την 'Ερυθρά Θάλασσα. 'Επιγραφή: Georgio Sideri dicto Calapoda Cretensis fecit nel anno Domini 1565 die iugiai (?) (δυσανάγνωστο).

'Ο Α. Ε. Nordenskiöld στον Α' τόμο του «Περίπλου» του (*Periplus, an essay on the Early History of charts and sailing directions*, αγγλική μετάφραση από το σουηδικό πρωτότυπο από τον Fr. A. Bather, Στοκχόλμη 1897) αναφέρει τους επόμενους χάρτες του Καλαπόδα:

1552. 'Ατλαντας σε περγαμνή (διστ. μ. 0.29×0.215) που περιλαμβάνει ένα ωσειδή γενικό χάρτη του κόσμου και διάφορους ειδικούς χάρτες της Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας, κλπ. 'Επιγραφή: Giorgio Calapoda Cretensis 1552. 'Ανήκει στη βιβλιοθήκη του Skokloster και βρίσκεται σήμερα (1897) στα κρατικά αρχεία της Στοκχόλμης (Riksarkivet). Στο έργο αυτό του Καλαπόδα ο Nordenskiöld αφιερώνει τὰ εξής σχόλια: «Με τὰ κακόγουστα (tasteless) σχέδιά του και τὰ φανταχτερά του χρώματα ο χάρτης αυτός δίνει μια ιδέα της χυδαίας (vulgar) φιλολογίας του 16ου αιώνας γύρω από τους πορτολά-

νους. Στὸ χάρτη τοῦ κόσμου ποὺ ὑπάρχει στὸν "Ατλαντα αὐτό, λείπει τελείως ὁ 110ος μεσημβρινός».

1537. "Ατλαντας ἀπὸ 6 χάρτες (διαστάσεων μ. 0.43×0.33) ποὺ περιλαμβάνουν τὴ Μεσόγειο, τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ τὶς δυτικὲς ἀκτὲς τῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ τὴν Ἀφρικὴ ἕως τὸ Πράσινο Ἀκρωτήριο. Βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας.

1563. "Ατλαντας σὲ μεμβράνῃ (διαστάσεων μ. 0.50×0.36). Περιλαμβάνει τὰ δύο ἡμισφαίρια τῆς Ἀμερικῆς, τὴν Ἀφρικὴ, τὴ Μεσόγειο καὶ τὴ Μαύρη Θάλασσα, τὴ Βρετανία, τὴν Κρήτη καὶ τὴ Ρόδο. Βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας.

Ὁ Nordenskiöld ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἓνας "Ατλαντας τοῦ Καλαπόδα τοῦ 1565 ποὺ εἰκονίζει τὴν «συνηθισμένη περιοχὴ τοῦ πορτολάνου» (chart of the territory of the normal portolan) εὑρίσκεται στὸ Μουσεῖο Borgia τῆς Ρώμης. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο ἄτλαντα ποὺ ὑπάρχει τώρα στὴ Bibliothèque Nationale τοῦ Παρισιοῦ.

Οἱ Leo Bagrow καὶ R. A. Skelton στὸ ἔργο τους *Meister der Kartographie*, ποὺ ἐπανεξεδόθη τελευταῖα (1963) στὸ Βερολῖνο ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Safari Verlag σὲ φωτοανατύπωση μὲ συμπληρώσεις. ἀναφέρουν γιὰ τὸν Καλαπόδα τὰ ἑξῆς: Καλ(λ)απόδας Γεώργιος = Σιδέρης Γ. Ἔδρασε: (tätig) 1537-1565. Ἑλλήν χαρτογράφος ἀπὸ τὴν Κρήτη. Σχεδίασε ὀκτὼ χειρόγραφους θλασσίους ἄτλαντες καὶ χάρτες.

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴ αὐτὴ φαίνεται ὅτι τὸ ἔτος γεννήσεως καὶ θανάτου τοῦ Καλαπόδα εἶναι ἄγνωστα, γι' αὐτὸ οἱ Bagrow-Skelton ἀναφέρουν ἀπλῶς τὶς χρονολογίες τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου ἀπὸ ὀκτὼ χάρτες του. Ὅπως ὁμοῦς φαίνεται ἀπὸ τὶς συνοπτικὲς περιγραφὲς τῶν χαρτῶν ποὺ ἀναφέρω παραπάνω, ὁ Καλαπόδας σχεδίασε ὄχι μόνον ὀκτὼ, ἀλλὰ ἐννέα, καὶ πιθανῶς δέκα χάρτες, δηλαδὴ:

- 1) 1537 "Ατλαντας (Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη Βενετίας).
- 2) 1550 Χάρτης (Μουσεῖο Correr Βενετίας).
- 3) 1552 "Ατλαντας (Βιβλιοθήκη Skokloster Στοκχόλμης).
- 4) 1560 "Ατλαντας (ἀπόσπασμα), (Μουσεῖο Correr Βενετίας).
- 5) 1561 Χάρτης (Μουσεῖο Correr Βενετίας).
- 6) 1562 Χάρτης (Μουσεῖο Correr Βενετίας).
- 7) 1563 "Ατλαντας (Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη Βενετίας).
- 76) 1563 (:) Χάρτης τῆς Κρήτης στὸ Palazzo Ducale τῆς Βενετίας (κατὰ τὸν Σάθα ἔ. ἀ.), ἐκτὸς ἐὰν ὁ χάρτης αὐτὸς εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν χάρτη ποὺ εὑρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη.
- 8) 1565 "Ατλαντας (Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ).

9) 1580 - 90 (:) Χάρτης (Μπενάκειος Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν).

10) Μένει ἀμφισβητούμενος ὁ ἀτλαντας τοῦ Μουσείου Borgia τῆς Ρώμης τοῦ 1565, ποῦ ἀναφέρει ὁ Nordenskiöld. Ἐὰν ὁ ἀτλαντας αὐτός δὲν εἶναι ὁ ἴδιος τοῦ 1565 ποῦ βρίσκεται σήμερα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ, τότε τὰ ἔργα τοῦ Καλαπόδα φθάνουν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὰ 11. Ἴσως μιὰ ἔρευνα σὲ ἄλλες βιβλιοθήκες ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ κρητικοῦ αὐτοῦ χαρτογράφου.

Ἀπομένει νὰ ἐξετασθῇ ἀκόμη μιὰ φορὰ ἡ χρονολογία τοῦ χάρτη τῆς Μπενακείου Βιβλιοθήκης ποῦ ἀναφέρεται στὰ ἔτη 1580-1590. Ἀν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Καλαπόδας σχεδίασε τὸν πρῶτο γνωστὸ χάρτη του στὰ 1537 καὶ τοποθετήσουμε τὸ ἔτος γεννήσεώς του γύρω στὰ 1500, εἶναι ἀπίθανο νὰ ἦταν σὲ θέσῃ νὰ σχεδιάζῃ ἀκόμη χάρτες στὰ 1580-1590, σὲ ἡλικία δηλ. 80-90 ἐτῶν.

Ἰωάννης Ξενοδόχος

Γιὰ τὸν κερκυραῖο χαρτογράφου Ἰωάννη Ξενοδόχο δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμμιά νεώτερη πληροφορία στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ. Οἱ Bagrow - Skelton (ἔ. ἀ.) τὸν ἀγνοοῦν τελείως καὶ οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι τὸν ἀναφέρουν εἶναι οἱ G. Usielli καὶ P. Amat di S. Filippo στὴ δεύτερη ἐκδόση (Ρώμη 1882) τοῦ κλασσικοῦ των ἔργου *Studi biografici e bibliografici sulla storia della Geografia in Italia. Vol II. Mappamondi, Carte nautiche, Portolani ed altri monumenti cartografici specialmente italiani dei secoli XIII-XVII*. Στὴ σελ. 239 τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου των αὐτοῦ οἱ Usielli - Amat ἀπλῶς ἀναφέρουν τὸν μοναδικὸ γνωστὸ ἀτλαντα τοῦ Ξενοδόχου τοῦ 1520 ποῦ ὑπάρχει στὸ Museo Civico τῆς Βενετίας (Museo Correr).

Στέφανος Ἰ. Μακρυμίχαλος